

ROSA LEVERONI

Una escriptora a Cadaqués

Montserrat Riba Romeva

Rosa Leveroni.
(Fons Rosa Leveroni, Biblioteca de Catalunya)

Rosa Leveroni.
Una escriptora a Cadaqués
Montserrat Riba Romeva

Edicions Cal·lígraf
Figueres, 2026

Primera edició — setembre de 2026

Publicació

Edicions Cal·lígraf, SL
Monturiol, 2, 1r 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

Disseny i maquetació

Plàcid Busquets

Impressió

DC Plus, Serveis Editorials

Correcció

Joan Riba Romeva

© del text

Montserrat Riba Romeva

© de les fotografies

Els arxius i autors respectius.

Il·lustració de coberta

Plàcid Busquets

ISBN

979-13-992298-3-7

Dipòsit legal

GI 1557-2026

© d'aquesta edició

Edicions Cal·lígraf, SL

*Queda rigorosament prohibida,
sense l'autorització per escrit
dels titulars del copyright,
la reproducció parcial o
total d'aquesta obra per
qualsevol mitjà o procediment,
incloent-hi la reprografia i el
tractament informàtic. Les
infraccions d'aquests drets es
troben sotmeses a les sancions
establertes a les lleis.*

Aquest llibre ha estat imprès
en paper procedent de boscos
certificats FSC® ben manejats
i d'altres fonts controlades.

Taula

Introducció	9
Context històric	15
APUNT BIOGRÀFIC I LITERARI	25
Dècades 1910 i 1920	27
Infantesa i adolescència en un entorn burgès de classe mitjana	27
Dècades 1930 i 1940	29
L'Escola Superior de Bibliotecàries i el treball a la universitat	29
La Guerra Civil	36
L'ofec de la dictadura franquista	40
Els primers grups de la resistència catalanista	48
La primera edició de les Elegies de Bierville.	
El retorn de Riba i Soldevila	54
Les primeres edicions en català en anys de postguerra. Els Jocs Florals a l'exili	60
L'adquisició de la caseta de Cadaqués	65

Dècades 1950 i 1960	67
La incorporació laboral a l'empresa del pare.	
Els èxits literaris	67
Els viatges a l'estranger. La mort de Carles Riba.	
El silenciament per part del món literari	72
Dècades 1970 i 1980	77
El recital «El Price dels poetes».	
La mort de Ferran Soldevila.	
La relació amb els escriptors més joves.	
La consideració des del punt de vista feminista	77
La reedició dels llibres de poesia.	
Els reconeixements. El lliurament del llegat.	
El recull pòstum de contes.	81
Els llibres pòstums a partir del llegat	87
El Cadaqués de Rosa Leveroni	117
Una selecció de poemes	143
Epíleg de Rosa Ardid	153

Introducció

Quan l'editor d'Edicions Cal·lígraf va proposar-me escriure un llibre sobre Rosa Leveroni, vaig preguntar-li: «Per què Leveroni?». I ell em va contestar: «Perquè és una escriptora que surt referenciada sovint dins l'entorn literari de la seva època, però que no gaires persones saben quina ha estat la seva aportació». Un cop vaig haver acceptat l'encàrrec i aprofundit en la seva vida i obra, ben aviat vaig saber que aproximar-me a una autora amarada de tanta pulcritud i originalitat era assumir que alguna cosa del seu periple íntim no es podria expressar amb prou precisió per mitjà de la paraula.

La vida de Rosa Leveroni sempre va anar de bracet amb el món de les lletres. Intel·lectualment, va significar-se com a bibliotecària, poeta, contista, assagista, traductora i activista en defensa de la llengua i la cultura catalanes durant els foscos anys de la Guerra Civil i el franquisme. A partir d'una necessitat vital d'expressar-se a través de l'escriptura, va anar construint, al llarg dels anys, una literatura de tendència autoreferencial, o de literatura

del jo, que va plasmar de forma poc convencional mitjançant gèneres diversos. El seu doll creatiu —subtil, però ple de passió— responia més a una necessitat d'expressió íntima i d'elevació personal que a un desig de notorietat. Això va quedar palès en el poema «El cant»: «Voldria que el meu cant fos com una alba / secreta per a tots / [...] / Voldria que el meu cant fos com l'alosa / o com el dia clar / que posen en el cel la seva joia / sense res esperar [...]».

Però malgrat haver bastit una obra de qualitat a partir d'una sòlida formació literària i d'haver mantingut una relació propera i constant amb els principals intel·lectuals de l'època, la seva figura va quedar parcialment eclipsada per un seguit de circumstàncies sociopolítiques i personals i per un tarannà personal discret i silenciós.

Leveroni va pertànyer a la «generació de la República», també anomenada «generació de la guerra» o «generació perduda». Juntament amb Salvador Espriu, Joan Vinyoli, Joan Teixidor, Bartomeu Rosselló-Pòrcel, Joan Triadú i d'altres va fer de baula d'enllaç entre la generació precedent (Josep Vicenç Foix, Marià Manent, Josep Carner, Carles Riba, Agustí Bartra i Tomàs Garcés) i les generacions successives (Gabriel Ferrater, Marta Pessarrodona i Maria Mercè Marçal).

Els membres de la «generació perduda», formats durant l'època expansiva de la Generalitat republicana, van veure com les seves vides i expectatives quedaven truncades per l'esclat de la Guerra Civil just quan la seva obra començava a consolidar-se. Sense poder gaudir de la presència de

gran part dels seus mestres i referents, que eren a l'exili, i silenciats per la repressió franquista, es van veure obligats a refugiar-se en un desolador exili interior i en un activisme clandestí, no exempt de risc. La trajectòria de Leveroni i els seus condeixebles hauria estat molt diferent si la dictadura franquista no hagués imposat la seva Llei.

Sempre amb l'anhel de nodrir-se de la millor literatura, Leveroni va deixar-se influenciar pel moviment simbolista europeu de Rilke i T.S. Eliot, pels poetes de la Generació del 27, pels noucentistes (Josep Carner i Carles Riba), per la literatura de Giacomo Leopardi, per la poesia romàntica anglesa, per Joan Maragall, per la poesia medieval d'Ausiàs March, per la poesia d'Anna de Noailles, pels escriptors sofrents de mals d'amor de la literatura dels segles XIX i XX, i pel gènere elegíac.

Entre els autors que han contribuït a difondre la figura i l'obra de Leveroni cal mencionar els prologuistes dels seus llibres de poesia —Carles Riba, Salvador Espriu, Maria Aurèlia Capmany i Abraham Mohino—, així com la curadora del seu llibre de contes, Helena Valentí; la responsable de l'epíleg de l'*Obra poètica completa* de Leveroni, Vinyet Panyella; les artífexs de l'antologia *Tres poetes de Cadaqués*, Rosa Ardid i Caterina Riba, i els autors d'articles i assajos sobre l'autora, com Marta Pessarrodona, Maria Mercè Marçal, Joan Triadú, D. Sam Abrams i Jaume Vidal Alcover.

A partir del llegat que Leveroni va lliurar a la Biblioteca de Catalunya just abans de morir, els estudiosos

Abraham Mohino, Natàlia Barenys, Enric Pujol i Mònica Miró van endinsar-se en un minuciós treball de rescat i actualització de l'obra de l'autora (poemes, cartes, epistolaris, contes, versions, traduccions, obra crítica, etc.). Aquests treballs van concloure en noves publicacions, que van abastar la totalitat de l'obra de Leveroni i li van propiciar una segona vida.

El primer llibre de poemes de Leveroni, *Epigrames i cançons*, publicat l'any 1938, als vint-i-vuit anys i en plena Guerra Civil, s'inicia amb el poema següent:

Pòrtic

Jo porto dintre meu
per fer-me companyia
la solitud només,
la solitud immensa
de l'estimar infinit
que voldria ésser terra,
aire i sol, mar i estrella,
perquè fossis més meu,
perquè jo fos més teva.
(juny de 1937)

Catorze anys després i en època de la dictadura franquista, Leveroni, als quaranta-dos anys, va publicar *Presència i record*, el segon i darrer recull de poemes. El llibre finalitza amb el poema següent:

Cançons del repòs

IV

No cerquis més aquella flama
que t'abrusava de neguit.
Deixa, cor meu, passar la brama,
tampoc en ella és l'infinit.

Acull humil els dons amables
del cant d'argent d'un rossinyol;
d'aquells verds roses inefables
que té en morir l'esclat del sol.

Deixa que canti la font pura
i signi el cel l'ala d'ocell.
Pensa que el jorn, fruita madura,
et darà sempre un moment bell.

I quan la Mort obri els seus braços,
el cor ben lliure de neguit,
els ulls oberts i els membres lassos,
et portarà tot l'Infinit.
(juliol de 1942)

En els dos poemes hi trobem l'anhel per assolir «l'estat d'infinitud», entès com un regne idíl·lic de felicitat permanent on no hi cap el neguit. Però mentre que en el primer

poema Leveroni cerca la infinitud en l'exclusivitat de la relació de parella («perquè fossis més meu, / perquè jo fos més teva»), en el segon poema ja no posa tant l'accent en l'amor-passió («No cerquis més aquella flama / que t'abrusava de neguit») com en els dons amables i intuïtius de la natura («Deixa que canti la font pura / i signi el cel l'ala d'ocell»). Aquesta deriva de valors va venir donada per un seguit d'experiències que la van anar modelant i que cal tenir presents a l'hora de llegir i considerar la seva obra. Però, per sobre de tot, Leveroni fou una dona càlida, precisa i valenta que va decidir existir, resistir i escriure en català dins un entorn políticament advers i de predominança masculina.

Context històric

Rosa Leveroni va néixer l'any 1910 a Barcelona i al llarg de setanta-cinc anys de vida, viscuts plenament dins el segle xx, es va veure immersa dins el context sociopolític de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1925), la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), la Segona República (1931-1939), la Guerra Civil (1936-1939), la dictadura franquista (1939-1975), la transició democràtica (1975-1982) i el Govern autonòmic de Jordi Pujol (1980-2003).

Els primers anys d'infantesa van transcórrer dins un entorn d'inestabilitat social propiciat per les revoltes populars d'essència antimilitarista i anticlerical iniciades durant la Setmana Tràgica. Francesc Ferrer i Guàrdia, creador de l'Escola Moderna, havia estat detingut com a cap de turc dels revoltats i va ser afusellat l'octubre de l'any 1909.

Quan el Govern del Partit Conservador Espanyol es va veure amb la necessitat de comptar amb el suport parlamentari d'altres sectors, va fer efectiva la Llei de

mancomunitats provincials de 1913. La Mancomunitat de Catalunya va agrupar les diputacions provincials de Barcelona, Girona, Tarragona i Lleida i, a pesar de ser una institució de caràcter estrictament administrativa, va tenir un pes polític efectiu. Presidida per Enric Prat de la Riba i, posteriorment, per Josep Puig i Cadafalch, tots dos de la Lliga Regionalista, va posar-se per objectiu la modernització de Catalunya en tots els aspectes. Totes les institucions sota la dependència de la Mancomunitat van assumir com a llengua vehicular el català fixat per Pompeu Fabra en les *Normes ortogràfiques* de l'any 1913.

En paral·lel, les Diputacions i els ajuntaments van fomentar un moviment d'arrel catalanista i cristiana, el Noucentisme, amb la voluntat de contemporitzar amb les tendències europees i de considerar Catalunya com una nació per si mateixa. El Noucentisme es va oposar al Romanticisme, al Modernisme i als corrents d'avantguarda per la recerca d'una mesura ponderada i serena d'arrel clàssica. Els valors de la raó, la precisió, l'ordre i la claredat, es van oposar a tot allò que suposés una exaltació passional, un excés expressiu o un discurs fantasiós. Eugeni d'Ors, secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans, va ser l'encarregat de constituir un cos de científics, professionals i intel·lectuals enfocats en aquesta direcció, així com de crear els equipaments necessaris per portar a terme el projecte de modernització de Catalunya. Leveroni, a partir dels

quatre anys, va viure envoltada de l'esperit innovador de la Mancomunitat.

Quan tenia tretze anys, però, l'any 1923 el general Primo de Rivera, a partir d'una situació econòmica depressiva i plena de tensions i amb el suport de la monarquia d'Alfons XIII, va liderar un cop d'estat que va provocar la dimissió del Govern lliberal espanyol. L'ús públic de la llengua i la bandera catalanes va ser prohibit i Puig i Cadafalch, llavors president de la Mancomunitat, va dimitir i es va exiliar a França com a protesta per la política anticatalanista del dictador. Leveroni, aleshores una preadolescent, va viure per primer cop com s'estroncaven tots els esforços per modernitzar Catalunya.

La dictadura de Primo de Rivera, tanmateix, no tan sols no va poder revertir la greu crisi social i econòmica existent, sinó que va provocar situacions d'enfrontament amb l'exèrcit que van acabar en intents de cop d'estat. El gener de 1929, el dictador, desgastat políticament i amb problemes greus de salut, va presentar la seva renúncia davant el rei i va marxar a l'exili. La continuïtat de la legitimació política es va plantejar mitjançant un complex procés electoral en el qual se succeïen eleccions municipals, provincials i estatals. En les eleccions municipals convocades l'abril de 1931, van guanyar les esquerres a tot Espanya i les ciutats més importants es van decantar a favor del republicanisme. El 14 d'abril de 1931, es va proclamar la Segona República Espanyola i el rei Alfons XIII va haver de marxar d'Espanya. A Catalunya, el partit

guanyador va ser Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Francesc Macià, líder d'ERC, va declarar de manera unilateral la República Catalana i va pactar, amb la resta de partits democràtics espanyols, la restauració de l'antiga Generalitat, amb les atribucions renovades. Leveroni tenia vint-i-un anys i havia de decidir cap a on orientava els estudis superiors.

La Generalitat republicana (1931-1936/39) va esdevenir un motor d'expansió i modernitat en tots els sentits, i el període de llibertats més important de la història contemporània de Catalunya. L'Estatut autonòmic, la igualtat política de les dones, l'expansió de la cultura i les arts, les innovacions en l'àmbit pedagògic (que van impulsar l'ensenyament actiu, obligatori, gratuït, la coeducació i el laïcisme), l'ús del català com a llengua vehicular, etc., van ser fites que no s'havien assolit fins llavors. Leveroni va poder gaudir de l'etapa expansiva de la Generalitat republicana durant la seva formació com a bibliotecària i durant els primers anys de treball i estudi a la universitat.

Però les faccions més dretanes i espanyolistes mai no van acceptar les reformes que havia portat a terme el Govern republicà, ja que limitaven els privilegis dels sectors oligàrquics (l'exèrcit, l'Església i els terratinents) i qüestionaven la «*unidad indisoluble de España*» amb els traspassos de competències als governs autonòmics. I un cop van determinar que el «mal» s'havia d'erradicar d'arrel, el 18 juliol de 1936 van instigar un aixecament militar o, més ben dit, un seguit d'aixecaments militars

per tot el territori espanyol, amb el propòsit d'enderrocar la República i instaurar un nou règim de tipus totalitari. Algunes regions, com Catalunya, van plantar cara als insurgents i, de resultes, el país va quedar dividit en dos bàndols que es van enfrontar en una guerra que va durar tres anys.

Un dels generals insurrectes, Gonzalo Queipo de Llano Sierra, en una emissió d'Unión Radio Sevilla, de juliol de 1936, va deixar ben clar com pensava tractar els republicans:

¿Qué haré? Pues imponer un durísimo castigo para callar a esos idiotas congéneres de Azaña [president de la República Espanyola]. Por ello faculto a todos los ciudadanos a que, cuando se tropiecen a uno de esos sujetos, lo callen de un tiro. O me lo traigan a mí, que yo se lo pegaré [...] y a los dirigentes que huyan, no crean que se librarán con ello; les sacaré de debajo de la tierra si hace falta y si están muertos los volveré a matar [...]. Nuestros valientes Legionarios y Regulares han demostrado a los rojos cobardes lo que significa ser un hombre de verdad. Y, a la vez, a sus mujeres. Esto está totalmente justificado porque estas comunistas y anarquistas predicán el amor libre. Ahora por lo menos sabrán lo que son hombres de verdad y no milicianos maricones. No se librarán por mucho que griten y pataleen. Mañana vamos a tomar Peñaflo. Vayan las mujeres de los rojos preparando sus mantones de luto.

A pesar d'haver frenat les forces del cop d'estat, el període de la guerra va suposar per a Catalunya, i per a totes les regions, un tall en sec en el seu procés evolutiu i una distorsió en les trajectòries individuals, grupals i col·lectives. De forma progressiva la vida quotidiana va veure's afectada per un conjunt de circumstàncies cada cop més restrictives i angoixants. L'escassetat d'aliments i d'articles, l'arribada continuada de població vençuda de la resta d'Espanya, el brogit continu dels avions, el so agut de les sirenes, les corredisses als refugis, l'esclat de les bombes (l'aviació legionària italiana va bombardejar sense treva Barcelona durant els dies 16, 17 i 18 de març de 1938), les alteracions en el món laboral, la destrucció d'edificis, els ferits, la saturació dels hospitals, els morts, etc., van passar a formar part de la vida quotidiana d'aquells anys. Leveroni va viure immersa dins d'aquesta atmosfera dels vint-i-sis als vint-i-nou anys, i va anar veient com el món culte i il·lusionant promogut per la República s'anava desmembrant.

Amb tot, com a reacció vital davant d'una possible aniquilació, el món cultural, educatiu i associatiu català va experimentar una etapa de creativitat. El setembre de 1937, en plena Guerra Civil, va ser fundada la Institució de les Lletres Catalanes (ILC), sota l'empament de la Conselleria de Cultura i del conseller Carles Pi i Sunyer. L'objectiu de la Institució era vetllar per la continuïtat i l'expansió de la literatura catalana, i donar cohesió i suport als escriptors catalans. La presidència de la ILC

va ser assumida per l'escriptor i polític figuerenc Josep Pous i Pagès, i la vicepresidència la va exercir el poeta, humanista i hel·lenista Carles Riba. Entre els membres de la Fundació hi havia escriptors i intel·lectuals de la vàlua de Pompeu Fabra, Jordi Rubió, Ferran Soldevila, Clementina Arderiu, Pere Coromines, Joan Oliver (*Pere Quart*), Joaquim Ruyra i Mercè Rodoreda. La ILC va destacar, especialment, per dos projectes: la posada en marxa d'un servei de bibliobús destinat a fer arribar llibres als soldats que combatien al front, i la creació de la *Revista de Catalunya*. Leveroni, si bé no era membre de la ILC, ja que tot just començava a despuntar en el món de la poesia, s'hi sentia vinculada a través d'amics i referents. A pesar del context de guerra, la Generalitat republicana va seguir en actiu fins que les tropes nacionals van estar a tocar de Barcelona. Llavors, el president Lluís Companys i un gran nombre de les persones afins a la República van marxar cap a l'exili per evitar la implacable repressió franquista (detencions, tortures, empresonaments, inhabilitacions, confiscacions, execucions, etc.) que s'estava executant en els territoris ocupats.

L'èxode republicà cap a França es va produir, principalment, entre el 22 de gener i el 9 de febrer de 1939. L'exèrcit insurgent va entrar a Barcelona el dia 26 de gener i va completar la conquesta del territori català el 10 de febrer del mateix any. L'1 d'abril de 1939, Franco va declarar el final de la guerra i la implantació d'un règim dictatorial que s'allargaria durant quaranta anys.

El president Lluís Companys va ser detingut a l'exili francès, l'agost de 1940, gràcies a la col·laboració de la policia militar alemanya i de membres de l'ambaixada espanyola a França. Un cop a Espanya, va ser jutjat i afusellat el 15 d'octubre de 1940 al castell de Montjuïc.

Franco va imposar ràpidament el reconeixement d'un sol territori: «*España*»; una sola llengua: «*el español*»; una sola nacionalitat: «*la española*»; i una sola religió: «*la católica*». La «*lengua del imperio*» va passar a ser obligatòria i exclusiva a tots els centres, entitats i institucions públiques de les diferents regions, amb la clara intenció d'esborrar definitivament les cultures autòctones. Els ateneus, centres culturals, entitats d'esbarjo i associacions catalanistes van ser clausurats. Es va requisar una gran quantitat de llibres escrits en català de domicilis privats, centres educatius i organismes institucionals, que acabaven als arxius de Salamanca o sota les flames en una pila al mig del carrer. Les noves publicacions eren obligades a passar pel sedàs d'una inclement censura, i els museus i les biblioteques van quedar sota l'Administració franquista. Si a totes aquestes circumstàncies hi sumem que molta de la població (menestrals, artistes, polítics, intel·lectuals, etc.) d'inclinació republicana estava empresonada, exiliada, inhabilitada o morta, la supervivència de la llengua i la cultura catalanes es feia difícil d'imaginar.

Leveroni va ser destituïda de la seva feina de bibliotecària a la Universitat Autònoma (el nom que tenia la Universitat de Barcelona durant l'etapa de la Generalitat

republicana) a conseqüència de la purga de funcionaris promulgada pel franquisme. Pels republicans que van restar a Catalunya començava una època d'exili interior i d'activisme clandestí.

Després de quaranta anys de dictadura, el restabliment de les institucions democràtiques es va portar a terme mitjançant la Constitució Espanyola de 1978 i l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1979, que va atorgar a Catalunya un règim d'autonomia. L'any 1980, van tenir lloc les primeres eleccions catalanes i Jordi Pujol, representant de Convergència i Unió, va sortir elegit president, càrrec que ostentaria durant sis legislatures consecutives. L'any 1983 va ser aprovada la Llei de normalització lingüística, i la immersió lingüística es va començar a aplicar a les escoles per tal de fomentar el coneixement i l'ús del català. El mateix any es va crear la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals, amb entitats com TV3 i Catalunya Ràdio, que emetien exclusivament en català. Aleshores, Leveroni s'acostava a la setantena, el món de la cultura dirigia la seva mirada cap a les tendències del moment, i la seva figura i obra començava a ser reivindicada pels escriptors més joves.